Optimitzant el diàleg necessari entre ciutat, museu i educació artística

Ricard Huerta (Universitat de València)

Albert Macaya, Rosa Ricomà i Marisa Suárez (Coords.). *Art i ciutat. Diàlegs entre entorn urbà i arts visuals.XI Jornada de pedagogia de l'art i museus*. Tarragona, Diputació de Tarragona, 2015, 144 p.

Els coordinadors d'aquesta publicació venen regalant-nos des de fa onze anys amb una cita anual denominada Jornada de Pedagogia de l'Art i Museus, un encontre d'especialistes i de docents de tots els nivells educatius que s'articula en base a una temàtica que va canviant i actualitzant-se amb cada nova edició. La Jornada compta amb el suport del Museu d'Art Modern de Tarragona i de la Universitat Rovira i Virgili, la qual cosa suposa un esdeveniment interessant i engrescador per a tota la gent que estem interessats pels aspectes de l'art i la pedagogia als museus. El nucli generador de l'activitat està en el MAMT Pedagògic, la secció educativa del MAMT. La complicitat que s'ha generat entre Macaya, Ricomà i Suárez al llarg dels anys queda plasmada en la bona acollida de públic que tenen les seves propostes, i ve avalada posteriorment pels positius resultats que generen les accions que duen a terme. De la mateixa manera que passa amb un altre referent en temes d'educació i museus, com és el cas del Centre d'Art la Panera, de Lleida, a Tarragona s'estan forjant tot un munt de propostes i tasques que contínuament estan portant al nivell més alt una important reflexió activa sobre la pedagogia de l'art als museus.

El volum que s'acaba d'editar correspon al recopilatori dels treballs que es van presentar l'any passat a l'onzena edició de la Jornada, una edició dedicada al diàleg entre l'entorn urbà i les arts visuals. La temàtica està d'actualitat, i si bé s'han generat en diferents àmbits moltes reflexions al respecte, l'encert en aquesta ocasió consisteix en haver donat veu a diferents estaments implicats en les accions artístiques que es duen a terme a molts àmbits geogràfics, sense perdre de vista l'impuls no territorial de les xarxes online i els entorns virtuals. Això suposa una aposta pels públics més joves, per les noves generacions que tenen la capacitat de descobrir nous enfocaments, al mateix temps que fan de la seva reflexió un veritable element de creació. En aquest sentit, calen models pedagògics innovadors, i evidentment cal posar-hi recursos que ho afavoreixin.

L'educació en arts potencia escenaris de coneixement i creació a través dels quals anem aportant idees i recursos vàlids per al coneixement de la cultura compartida. Hem hagut d'ampliar el que inicialment enteníem com a obres d'art i ara optem per considerar també la ciutat i les seues manifestacions com un conjunt d'elements idonis per a la recerca estètica. Aquesta opció permet combinar les eines pròpies de l'educació i de les arts amb altres propostes d'acció. A més de permetre l'anàlisi de nombrosos artefactes visuals urbans, la mirada cap a la ciutat ens predisposa a observar com mirem, i

també com som mirats pels responsables d'omplir la ciutat de missatges visuals. Les ciutats ens sorprenen constantment, i ens fascinen, ja que són punt de convergència de contextos, d'estils de vida i d'herències culturals, esdevenint un àmbit de confluència de multitud de missatges creuats, pel fet de tractar-se d'un espai inesgotable d'interacció humana. Per part dels artistes, la ciutat és vista com un espai de risc i de recerca per les diferents propostes artístiques. La ciutat no és aliena als reptes de l'educació, tal i com assenyala Albert Macaya al seu text introductori al volum, per això cal responsabilitzar-se dels problemes compartits, com ara la convivència, el respecte a la diversitat, el sentit de pertinença, el compromís cívic o la identitat.

L'espai urbà aglutina diverses concepcions estètiques, i les transformacions ens indiquen els canvis marcats per la història. Els ritmes de la ciutat concentren idees i significats. A cada ciutat trobem exemples extraordinaris de processos identitaris, tant als barris i zones amb segles de vitalitat, com en aquells que han estat quasi oblidats, més necessitats de referents. L'abandonament d'alguns indrets que després d'un temps s'intenten revitalitzar dóna peu a nous usos. La recuperació d'algunes zones s'ha de fer dins dels marges de respecte necessaris en aquest tipus d'intervencions. La motivació per realitzar un estudi de la cultura visual sempre manté una dimensió identitària, en la qual les emocions, les idees i les preguntes fomenten una experiència basada en les redefinicions i en l'observació, més enllà dels aspectes purament superficials. A partir d'aquest model d'experiències, aprenem a valorar les possibilitats que guarda l'entorn immediat. Si desconeixem les peculiaritats del nostre entorn, ni podem gaudir del que ens envolta ni podrem transmetre aquesta sensibilitat que suposa, al mateix temps, respecte. La imatge, en base a la fotografia i el vídeo, responen a un bon tractament educatiu en aquest sentit.

Si certament les ciutats es revelen des d'una perspectiva extraordinàriament fotogènica, també és cert que la relació entre cinema i ciutat ha estat i segueix essent prolífica. Més que cap altre entorn humà, la ciutat acapara la mirada dels cineastes, que en ocasions es deixen portar durant tota la seva trajectòria per la seducció que comporta el seu escenari preferit. En aquest sentit, cal revisar la filmografia de grans directors per comprovar que Roma és un poc Federico Fellini; París és un poc Éric Rohmer; Nova York és un poc Woody Allen; Barcelona és un poc Ventura Pons; Madrid és un poc Pedro Almodóvar; Marsella és un poc Robert Guédiguien, i Berlin és un poc Wim Wenders. De la mateixa manera que ho comprovem al cinema, haurem de convenir que la ciutat té una destacada presència en les arts visuals modernes i contemporànies. Creadors i teòrics s'han bolcat en acostar-se a l'atractiu que genera la vida urbana, i de fet són les relacions humanes a la si de la ciutat les que més entitat tenen en la creació actual. La ciutat és objecte de recorreguts, d'exploracions a partir de la pròpia experiència, tot remetent-nos a la nostra vivència, a la nostra biografia i a la nostra identitat.

Convé aprendre a mirar l'entorn amb més interès i multiplicar les relacions establertes entre la ciutat i els seus potencials usuaris. La ciutat aglutina en un mateix entorn geogràfic, humà i polític, múltiples representacions singulars. A partir d'una tipologia dels elements urbans, podem dissenyar esquemes d'actuació, recorreguts, classificacions i arguments als quals cal afegir la seva pròpia especificitat. Aquests elements insistentment visuals ens parlen de les diferents cultures que

s'han anat succeint al llarg dels segles, i esdevenen així un registre de la memòria. Si som conscients dels diferents continguts de la ciutat, aleshores ens interessarem per observar, analitzar, experimentar, valorar i gaudir d'aquesta realitat pròxima. A més, podem aprofitar aquests continguts per tal d'extreure un aprofitament educatiu que ens situaria més enllà de la percepció externa, involucrant-nos en les realitats humanes i culturals que poblen aquests entramats intensos. Es tractaria de preveure, des del punt de vista pedagògic, que podem arribar a un tractament simbòlic del patrimoni, la qual cosa implicaria ocupar-se de qüestions ideològiques, psicològiques, socials, i humanes, a més de les purament històriques. Finalment, i en consonància amb aquest coneixement, podem implicar l'alumnat en accions creatives que generen una consciència crítica del seu entorn.

Per una altra banda, cal observar l'evolució dels museus en tant que institució cada cop més conjunturalment educativa. Comprovem que els museus no són observats com a contenidors de sabers indiscutibles i jeràrquicament superiors, ja que a hores d'ara van buscant, mitjançant la seva tasca educativa, una nova opció que consisteix en crear sinèrgies amb la cultura i el context social i cultural dels usuaris, arribant així als públics cada cop més àvids de relacions. Tal i com en el seu moment havia proposat Eilean Hooper-Greenhill, als museus cal apostar per allò que ja fa l'educació formal, és a dir, considerar l'alumnat (els usuaris) com a constructors de coneixement. I anant un poc més enllà, tal i com he defensat en nombroses ocasions als meus treballs, el que podem és arribar a un consens en el qual el visitant, de la ciutat o del museu, compte amb la possibilitat d'elaborar un discurs propi i d'establir paràmetres artístics i creatius de relacions oportunes, traçant recorreguts urbans tot relacionant-los amb l'experiència pròpia de la ciutat. Mirem, si no, fins a quin punt un estudiós de la ciutat, com va ser Walter Benjamin, ha estat també una de les veus més escoltades en tot allò referit a l'evolució de l'art en els darrers cent anys.

Dues autores que es complementen de manera exquisida són les encarregades d'inaugurar les aportacions que provenen de la Jornada. Isabel Cabanellas, com a experimentada investigadora de l'expressió artística en la infància, juntament amb la seva filla Clara Eslava, arquitecta i estudiosa de l'urbanisme, ens introdueixen en el fet de la infància com a protagonista de l'experiència vital de la ciutat. La conversa entre ambdues dones ens endinsa en una mirada cap a la ciutat que sorgeix com a territori de la infància. El treball de la professora Cabanellas durant els darrers quaranta anys sobre la infància i l'art, finalment queda traslladat a diverses investigacions, acostant-se des de sempre cap a les accions i els processos creatius. A causa del diàleg entre infància i entorn urbà, descobrim que un art com el del grafit és en realitat una extensió de les produccions gràfiques primerenques dels més menuts. La deriva urbana acosta l'infant al personatge baudelerià del *flâneur*, tot travessant la idea del «nou ciutadà» a la qual feia referència Walter Benjamin. L'arribada posterior dels estudis al camp de la geografia de la percepció implica així mateix el desenvolupament de la comprensió de la ciutat des de les geografies de la infància. Al text de les autores, trobem referències constants als treballs de Boa Mistura, un equip d'artistes que intervenen a ciutats de tot el planeta amb acolorides propostes visuals, però que probablement, tal i com asseguren Cabanellas i Eslava, ens dirigeixen a la intervenció urbana tant

com es viuen en el nen que amb pocs mesos de vida conquesta amb plaer la verticalitat. En realitat, es tracta de cossos, els nostres cossos, que desitgen viure amb llibertat per ocupar un espai. Ja ens indicava Francesco Careri que l'oportunitat de transitar i caminar per la ciutat a la deriva no és un privilegi d'alguns artistes avançats, sinó el dret de qualsevol a viure estèticament el seu entorn.

Des d'un altre enfocament teòric, la responsable de CCCB Educació, Bàrbara Roig, ens repassa les intencions d'aquest centre cultural de Barcelona que porta més de vint anys com a referent de les mirades culturals cap a la ciutat. Un dels programes educatius del CCCB està basat en itineraris urbans, en els quals es recorren zones de la ciutat per aprendre a mirar-la i descobrir la complexitat que la caracteritza. Els tallers de fotografia i l'atenció als adolescents configuren els interessos del centre tot atenent la dimensió social de la ciutat, els barris i la gent, sense perdre de vista la història de les transformacions urbanes, les seves causes i les conseqüències que comporta. També la directora d'Arquikids, l'arquitecta Solange Espoille, pretén amb els projectes d'aquesta empresa oferir als joves l'oportunitat de descobrir les diferents possibilitats de l'arquitectura i el disseny a la ciutat, estimulant els sentits, la imaginació i la creativitat, mentre que Blai Mesa, de l'Associació Cultural Laboratori Visual, presenta alguns dels interessants projectes que el grup ha dut a terme a Tarragona.

Tres creadors artístics tanquen el volum: una escultora per a qui la ciutat ha estat sempre font d'inspiració i fil conductor de la seva obra; un professor de l'EASD de Tarragona, estretament implicat en la fotografia com a estri d'acció, i una activista cultural que ha fet del carrer el seu element natural per expressar les inquietuds de la societat que l'envolta. Béatrice Bizot crea escultures per barrejar el cos i la ciutat, o bé per instal·lar-les com a arquitectures urbanes; Lluís Vives revela els ritmes urbans tot concedint valor als més inusuals elements; i Andrea Eidenhammer valora el moment de transició tan important que estem vivint a escala mundial.

La tria dels autors i la procedència diversa de cadascuna de les opinions vessades al llibre ens permeten deambular a la deriva per tantes i tantes oportunitats com ens deparen les geografies de la ciutat, de l'art, de l'educació i dels museus. Una vegada més, aquest combinat extraordinari es revela com un estimulant vehicle de gaudi, interacció, creació i reflexió. I jo no voldria acabar sense agrair de nou la tasca coherent i arriscada de l'equip multidisciplinar que organitza la Jornada, un equip engrescador i valent, que s'encarrega de publicar aquests monogràfics amb els quals van definint, any rere any, l'evolució de l'art i de l'educació artística.